

UNIVERZE, HUMANISTIČNE IN DRUŽBOSLOVNE VEDE NA RAZPOTJU: NOVI ZZIVI V 21. STOLETJU

Povzetek: 21. stoletje je prineslo univerzam številne nove izzive in grožnje, ki načelnjajo njihovo avtonomijo in akademske svoboščine. Namesto, da bi služile skupnemu dobremu s tem, ko proizvajajo novo znanje in znanstvene paradigme, se od njih pogosto zahteva, da podredijo svoje poslanstvo zahtevam trga s ciljem, da dajo prednost „uporabnemu znanju“ oziroma se jih obravnava kot ekonomsko sredstvo, ki ustvarja profit. Njihova prejšnja pripadnost Humboldtovemu organizacijskemu modelu, ki je varoval univerze pred zunanjimi političnimi, komercialnimi in birokratskimi pritiski/vplivi, je zamenjal model, ki ga mnogi poimenujejo z »akademskim kapitalizmom«. Zunanji znaki takega novega (neoliberalnega) modela univerze v marsičem spominjajo na korporacije: komercializacija, centralizacija, homogenizacija in hiper-specializacija. Tako degradirana zgodovinska dediščina avtonomija univerze v končni posledici spreminja znanje v blago, študente v potrošnike in profesorje v trgovce z znanjem. V tako zasnovani novi vlogi univerz se od teh ne pričakuje več, da bi predstavljale hrbtenico in vest družbe, še manj pa to, da bi študente oborožile s širšim humanističnim znanjem in kritičnim mišljenjem na njihovi poti do kompetentnih državljanov. Prihodnost univerz pa je ta čas zagotovo povezana s podpiranjem robustne in ne marginalne vloge humanističnih in družbenih ved na njih. V drugem delu se prispevek osredotoča na relevantnost in v tem okviru na kritični pomen kompleksnih, kontingenčnih in fluidnih procesov globalizacije in identitete.

Ključne besede: univerza, avtonomija, kritično znanje, trg, humanistične vede, družbene vede, globalizacija, identiteta

Danes čedalje večje število univerzitetnih učiteljev in tej reformi nasprotujočih študentov (Michael Bailey in Des Freedman 2011) v Evropi (še posebej v Nemčiji, Avstriji in tudi drugod) spoznava, da pomeni „več bolonje“ v resnici manj univerze. Političnim botrom ideje, da je potrebno „harmonizirati arhitekturo evropskega visokošolskega sistema“ seveda ni mogoče očitati dobrih namenov, vendar moramo spomniti, da so se v evropski zgodovini z njimi nemalokrat tlakovale poti, ki so vodile na slabše in tudi v „katastrofo“. V tej zvezi je najpogosteje slišati očitek, da je politika z zavrnitvijo evropske ustavne pogodbe in propadom političnih teženj po evropskem združevanju, za motor nadaljnje integracije in širitve uporabila ali bolje žrtvovala univerze. Zgrešeno pričakovanje, da bo nastajanje enotnega evropskega visokega šolstva prispevalo k omenjenemu političnemu ci-

lju pa je v resnici samo prispevalo k odmikanju od evropske ideje univerze in še več – k njegovi in njeni deevropeizaciji.

1. Konec izvirne ideje univerze?

Vseevropsko poenotenje (uniformiranje) študijskih sistemov, ki se ne ozira na zgodovinsko formirane in kot take različne akademske kulture, zato ne more biti edina in še manj produktivna pot za povečanje univerzitetne mobilnosti in za njihovo medsebojno primerljivost. Še pred nastopom krize jeseni leta 2008, je lahko program mobilnosti pri Evropski uniji koristilo komaj 10 odstotkov študentov, medtem ko aktualna kriza in skrajšana prva bolonjska stopnja dajeta še dosti manj prostora, kot pred njeno uvedbo, temu, da bi lahko študenti ozir. študentke preživeli en semester v tujini. Zato se že s tega vidika zastavlja vprašanje, zakaj je potrebno, da se države zaradi neznatne manjšine študentov podajajo v tako obsežno in zapravljivo strukturiranje kompletnega visokošolskega sistema.

Današnje reformatorje univerz (Andrew Delbanco 2012), kot vse kaže, vodi jo v prvi vrsti naslednji cilji: skrajšanje študija in dvig akademske kvote, medtem ko si na strani gospodarstva prizadevajo skrajšati lastne stroške izobraževanja in univerzo obsoditi na njihove dobavitelje. Seveda je tako reformiranje univerze škodljivo tako za družbo, kot tudi za samo gospodarstvo. Kako je mogoče kratek študij, ki sploh ne (z)more več zadovoljevati zahtev po znanstvenosti in refleksivnosti, utemeljiti v času, ko so poklicne perspektive podvržene stalnim spremembam? Študenti, ki se danes izobražujejo, bodo v svojem življenju zamenjali vsaj 8 do 10 delovnih mest ozir. v povprečju po 5 različnih profesionalnih karier.

Iz tega je mogoče izpeljati le en zaključek: ponujeni modulizirani „programi“ v „bolonjski“ inačici ponujajo mrežno strukturirane kolegije in predpisane doktorske programe, ki neodvisni raziskovalni duh in na njega oprto koncepcijo znanosti nadomeščajo s parametri planiranja, mreženja, standardizacije in nadzora. „Modularizacija“ študijev v bolonjskem procesu zasleduje izključno cilja kvantifikacije in poenotenja. Z vpeljavo ETCS točkovanja, ki predstavlja nekakšno žongliranje s kreditnimi točkami in kombiniranjem modulov, se je tudi doseganje študijskih ciljev v študijskih načrtih reduciralo na dejavnosti, ki jih morajo študenti opraviti. Tam, kjer danes izginjajo možnosti za individualne pristope, izvirne raziskovalne prispevke in nekonvencionalno spraševanje, smo seveda priča uničenju izvirne ideje univerze, ki spominja nanjo samo še z etiketo.

Iz povedanega je razvidno, da za današnje stanje, v katerem so se znašle univerze, niso krivi tradicionalni humboldtovski izobraževalni ideali, temveč številne zunaj univerz (politika) začete izobraževalne reforme, ki so vse od šestdesetih let naprej moment ustvarjalne svobode, brez katere si univerz sploh ni mogoče predstavljati, žrtvovale vsakokratnemu birokratskemu duhu časa. V nekdanji državi (Jugoslaviji) smo jih lahko spoznali kot „usmerjeno izobraževanje“, na delitev visokošolskega študija na prvo in drugo stopnjo in druge podobne poskuse,

vendar je treba resnici na ljubo povedati, da so vneti reformatorji izobraževanja pri njihovem amputiranju univerz poskušali tudi v drugih evropskih državah, v zadnji „bolonjski“ verziji, pa lahko vidimo, da uspevajo tudi na vseevropski ravni, ki danes šteje že skoraj 50 držav.

2. »Zadnji profesor«

S kritiki „bolonjske preнове“ se je potemtakem mogoče strinjati, da je ta več stoletij razvijajoča koncepcija izobraževanja, ki je bila usmerjena v posameznika in razvitje njegovih potencialov, suspendirala univerze. Še več, reducirala jih je na „menedžment znanja“, s katerim se lahko trguje, po mili volji producira, kupuje (študenti v vlogi njegovih „potrošnikov“), menedžira ali celo obravnava kot nekakšno surovino, v končni posledici pa tudi zavrže kot škart. Skrivni program izobraževanja je potemtakem mogoče strniti v naslednji cilj: „samo ne misliti s svojo glavo“ in da tisto, kar bo gnalo znanost naprej, ne bosta radovednost ali navdušenje za znanost, temveč diktat trga (Mike Moleswort, Richard Scullion in Elizabeth Nixon 2011). Zato ne preseneča, da se v zadnjem času kot gobe po dežju nastajajo tržno „uporabne“ univerze.

Humboldtova zamisel raziskovalnega in izobraževalnega poslanstva univerze skupaj s humanistično gimnazijo je bodisi izrečena ali neizrečena tarča reformatorjev izobraževanja v preteklosti in še bolj danes. Naslednji paradoks ne bi mogel biti bolj očiten, kot je v resnici: medtem ko politične elite „ljudstvu“ ponujajo perfidno, bolje pa bi bilo reči neumno metaforo „družbe znanja“, je splošna (humanistična) izobraženost teh elit mizerna in se luknje v njihovi izobraženosti pokažejo že v primeru, ko gre za najbolj elementarna zgodovinska ali kulturna znanja. O „demokratizaciji znanja“ je že pred časom veliko povedal nemški mislec Nietzsche: kjer vsi vedo, to vsi tudi hitro pozabijo.

Pri razgradnji univerze, o kateri je govora, preseneča dvoje. Prvič, kako malo časa je bilo potrebno, dobrih deset ali nekaj več let, da so politične elite v Evropi uspele dodobra načeti nekaj, kar se je izgrajevalo preko osemsto let in izkazalo kot najbolj uspešna civilizacijska iznajdba. In drugič, da je vladavina tržnega fundamentalizma prizadela predvsem evropske univerze, in dosti manj ameriške, se pravi, v državi, ki se je praktično sama oklicala za „izvoznika“ neoliberalistične ideologije in prakse v svet. Od ameriških predstojnikov univerz lahko večkrat, kot od evropskih, prebiramo različna opozorila o tem, da ta specifična ustanova ne deluje ali živi po zakoni(tosti)h, ki sicer veljajo za trg. Sploh pa, da trženje znanja ne bi smelo prevladati, nad njegovim proizvajanjem, kar postaja vedno bolj pravilo.

Pred kratkim je, na primer, predsednica harvardske univerze Drew Gilpin Faust v *New York Timesu* opozorila, da se dejavnosti univerz ne da izmeriti po kriterijih takojšnje uporabnosti ali praktičnosti. Še več, univerze so dolžne bolj kot katerakoli druga človeška ustanova družbo oskrbovati z znanji in kritičnimi spoznanji, ki ciljajo na prihodnost. Podobna sporočila je mogoče v ameriški litera-

turi prebrati v knjigah z naslovoma „Reševanje alme mater“ in „Zadnji profesor“ (Frank Donohue 2008), v katerih njihovi avtorji opozarjajo na poskuse sovražnega prevzema univerz s tem, ko se mora „akademska kultura“ čedalje bolj podrežati „disciplini trga“ oziroma na milost in nemilost udinjati biznisu („makdonaldizaciji“ univerz), medtem ko se od univerze pričakuje, da množično podeljujejo diplomske, magistrske in doktorske titule. Tako izobraževanje je v prvi vrsti namenjeno temu, da njegovi „produkti zvejo“, kaj bodo delali in ne, kaj bodo postali. Zanimivo je, da danes profesorji (še posebej iz družboslovnih in humanističnih ved), ki so sicer progresivno, da ne rečem levo usmerjeni, ko gre za univerze, zagovarjajo „konservativno“ (!) stališče s tem, ko se upirajo omenjenemu spreminjanju zgodovinskega „DNK-ja“ univerz.

Naraščajoči in vedno bolj prevladujoči komercializem in birokratizacija skupaj z menedžerskimi prevzemi univerz so v znatni meri, če že ne povsem, ogrozili akademsko svobodo (Thomas Docherty 2011). Seveda je potrebno narediti razliko med birokracijo, ki je potrebna za delovanje neke ustanove in v podporo učiteljem in študentom, in hiper-birokracijo, ki ne le, da je brez slehernega nadzora, temveč se sama postavi v vlogo nadzornika nad člani akademske skupnosti. Akademska svoboda seveda ni omejena le na pravico do izrekanje mnenj oziroma trditev, ki se nanašajo na ožje področje stroke ali znanosti, na katerem akademiki raziskujejo in poučujejo, temveč o čemerkoli, kar je mogoče opreti na (raz)um, dokazovalno proceduro in raziskana dejstva. Če opozarjamo na nevarnosti, ki pretijo akademski svobodi od zunaj, pa je treba takoj dodati, da prihaja ta tudi od znotraj.

3. Sovražniki akademske svobode

Pri tem merim na to, da se člani akademske skupnosti premalo zavedajo in angažirajo za njeno obrambo. V tej zvezi me je pred kratkim moja znanka, ugledna profesorica, po elektronski pošti opozorila na primer, ko se „univerza“ prostovoljno in brez prave potrebe priklanja politiki. Gre za simbolno indikativni primer, ko se je rektor neke univerze, njeno ime bom zamolčal, brez prave potrebe ob priložnostni slovesnosti globoko klanjajoč dobrikal najvišjemu politiku v državi, ko ga je povabil na govorniški oder. Politik je potem, kakšna ironija, večji del svojega govora posvetil avtonomiji univerze (!).

Na drugi strani pa je tudi res, da so lahko tudi profesorji oz. akademiki sovražniki akademske svobode s tem, ko se zaprejo med štiri stene njihovega kabineta in ne čutijo potrebe in kaj šele dolžnost, da bi (spre)govorili o problemih, ki se nanaša na razmerje med družbo (politiko) in univerzo. S slabljenjem akademske kulture in na ta način s podrejanjem iskanja resnice dejavnikom, ki so zanjo nerelevantni, se odpirajo nevarne priložnosti, ki bi utegnili v končni posledici ogroziti tudi prihodnost civilizacije.

Namesto, da bi v 21. stoletju univerze oprle izobraževanje in raziskovanje na usposabljanje študentov za kritično mišljenje, nastajanje novih znanj in njihovo

diseminacijo, družba in politika od njih zahtevata serijsko proizvodnjo, kakršno je industriji narekovalo 20. Stoletje (Stefan Collini 2012). Z izgubo akademske svobode pa ne izgubi le svoboda, temveč lahko potegne s seboj tudi sramotni konec univerze.

4. Pomen kritičnega mišljenja

Prihodnost univerz pa je v marsičem, če ne usodno, povezana z vsakokratnim odnosom in vlogo humanističnih in družbenih ved, na katere bomo v tem prispevku osredotočili našo pozornost, na njih, čeprav pri tem seveda ne mislimo prezreti prav tako pomembnih naravoslovnih in tehničnih ved.

V vedno bolj naraščajoči kompleksnosti in medsebojni prepletenosti današnjih družb in sveta, ki ga zaznamuje novodobni pojav vsepovsod navzoče globalizacije, humanistične skupaj z drugimi družboslovnimi vedami prispevajo in ustvarja tisto javno dobro, brez katerega ne bi bilo mogoče ali ni mogoče govoriti o demokratični družbi. Pri zasledovanju takega svojega cilja so neobhodni ne le interdisciplinarno sodelovanje in slovo od disciplinarnega izolacionizma, temveč tudi skupna demonstracija pripadnosti takšnim zavezam, kot so: historična zavest, analitična moč in kritična refleksija (Pierre Bourdieu 1994). Brez njihovega prispevka bi bile družbe pahnjene v stanje skrajno ohromljene domišljije (imaginacije), kar se da najbolje ponazoriti s svetom, ki ne bi poznal literature, in sploh brez sistematičnih premislekov o njegovih razvojnih gibanjih in prihajajočih ali potrebnih družbenih spremembah. Seveda pa – kot ugotavljata Patricia Meyer Spacks in Leslie Berlowitz (2009) – ostajajo humanistične in družboslovne vede trdožive, čeprav jih družbe (države) v času neoliberalne vladavine puščajo v gmotno in finančno podhranjenem stanju. Poleg tega je mogoče v vseh družbah zaslediti osupljivo nepoznavanje o tem, s čim se te vede sploh ukvarjajo in kaj v bistvu dajejo družbi.

Humanistične in družboslovne vede se ne zadovoljujejo z instrumentalističnim pogledom na znanje, ki izključuje svet idej in vrednot, brez katerih se ni mogoče dokopati do razumevanja skupnega dobrega in njegovega razmerja do demokratične družbe. Brez njih pa konec koncev ostanemo tudi brez vsakega temelja, na katerem temeljijo pravice in dolžnosti posameznikov ter vzdržna kohezija vsakokratne družbe. Ker pa družbe niso dane enkrat za zmeraj in jih je treba stalno reproducirati in obnavljati, je očitno, da za to potrebujemo domišljijo (imaginacijo) ter z njo povezano nenehno iskanje oziroma dejavno radovednost. Na teh in takih razlogih je utemeljeno raziskovanje vrednot in idej v humanističnih in družboslovnih vedah, v prvi vrsti tistih, ki podpirajo produkcijo znanja in njegovo družbeno uporabnost; nadalje, kaj sploh pomeni biti človeško bitje ter zakaj in kako je smiselno organizirati medčloveška razmerja znotraj posameznih (nacionalnih) družb in tudi v mednarodnih relacijah (Don Michael Randel 2009: 11).

Medtem ko se druge znanosti ponašajo s tehnološkimi proizvodi, ki naredijo naše vsakodnevno življenje čim bolj udobno, je za humanistične in družboslov-

ne vede značilno, da – opirajoč se na kritično mišljenje – producirajo umetniška dela ali (v knjigah in razpravah) pa se dokopljejo do veljavnih spoznanj o tem, s kakšnimi težavami in z njihovimi ozadji ter globinami se v njihovih medsebojnih razmerjih spopadajo posamezniki in družbe. V velikih umetniških delih se zastavljajo temeljna vprašanja o naravi in smislu življenja. Pri tem, kot to posebej podčrtava Richard J. Franke (2009: 13–23), ne gre le za akumuliranje novega znanja, spoznanj in za oblikovanje hipotez, temveč tudi za racionalno razkrivanje čustev in tako ali drugače predpostavljenih duhovnih vrednot. Optimalno odgovornega, uspešnega in polnega življenja si gotovo ni mogoče predstavljati, če se pri njegovem zagotavljanju vnaprej odrečemo imaginaciji, sistematični deliberaciji in kritičnemu mišljenju.

5. Vloga samozavedanja in kritičnega mišljenja

V takih kriznih stanjih, kot smo jim priča ta čas, je še posebej pomembno, da znamo ali zmoremo prepoznati različne kontekste, v katerih se, upoštevajoč njihovo soodvisnost, nahajajo različni segmenti človeštva (Edward L. Ayers 2009). Njihove usode je mogoče razumeti s pomočjo različnih posameznih in interdisciplinarnih perspektiv, vendar se je treba pri tem zavedati, da sta se spremenila konfiguracija prostorov, v katerih živijo, in tudi kombinacija (sestav) različnih dejavnikov, ki so povzročili takšne spremembe. Ob tem se je pokazalo, da so stare disciplinarne paradigme – nova kritika, funkcionalistična sociologija, konsenzualna zgodovina, teorija racionalne izbire in behaviorizem – opravile svoje delo in dajejo danes prednost novim ter bolj eklektično naravnemu teoretičnemu repertoarju. Humanistične in družboslovne vede so zato razumljivo v nenehni krizi; nobena še tako avtoritativna interpretacija ali razlaga ni dokončna. Neki razumni revizionizem in odprtost mišljenja lahko zato samo podaljšujeta življenje spoznanjem, do katerih se dokopljejo posamezni raziskovalci in umetniki. V družboslovju, kar pa velja tudi za celokupno humanistiko, kot poudarja Steven Brint (2002), so ključnega pomena naslednje kompetence: zmožnost razumevanja logičnih relacij in abstraktnih diskurzov/govorov, primerjanje in razlikovanje relevantnih pomenskih kontekstov, znati (o)vrednotiti interakcije med posebnim in splošnim, dobro razumevanje retoričnih lastnosti in strukture različnih argumentov, zmožnost razumevanja in vrednotenja vsakokratnih kontekstov ter usposobljenost za akumuliranje sintezo dokaznega gradiva v prid branjenemu mnenju.

S tem ko humanistične in družboslovne vede ustvarjajo pogoje za bogatejšo in/ali polnejše življenje, odpirajo nove priložnosti (Ayers 2009: 31) in hkrati usposablja ljudi, da jih izkoristijo. K temu dodajmo še njihovo usposobljenost za kritično mišljenje, za katerega je v prvi vrsti značilna sposobnost za razlikovanje med bistvom in metodo ter med vsebino in tehniko ter razumevanje in samorazumevanje samega sebe skozi oči drugih. Poleg tega vede, o katerih je govor, pridobivajo znanje, ki ga želijo imeti in pravzaprav potrebujejo tudi drugi ljudje.

Brez take njihove razsežnosti bi se vsi tisti, ki delajo na obeh področjih, zaprli v izključujočo se in posvečeno elito, ki bi se sama zaprla pred tem, da bi ljudem zunaj svojega kroga nudila znanje in vednost, s katerimi lahko (o-)bogati in v duhovnem smislu nadgradijo svoja življenja. Že samo teženji k samozavedanju in samokritični refleksiji sta taki lastnosti, za kateri bi bilo tako v sociološkem in tudi ožjem moralnem pogledu pogubno, če bi lahko ali morali živeti izključno v nepredušno zaprtem getu ter bi producirali znanje ali ustvarjali lepo samo za sebe. Zadnje, čeprav ne nazadnje, pa je treba omeniti še nerazrešljivo, a v bistvu produktivno protislovje, ki mu humanistične in družboslovne vede ne morejo uiti: na to, da so na eni strani sprožilci družbenih sprememb in na drugi varuhi ali celo vneti branilci tradicij in sploh kulturnega kapitala, ki so ga ustvarila pretekla stoletja, če že ne tisočletja.

V nadaljevanju tega prispevka se bom v luči zgoraj zapisanih profesionalnih zavez in spoznavnih priložnosti, ki jih omogočajo humanistične in družboslovne vede, omejil na obravnavanje dveh v zadnjem obdobju mogoče najbolj relevantnih in senzibilnih problemov, tj. na globalizacijo in identiteto. Čeprav o njunem medsebojnem razmerju zgodovina še ni (iz-)rekla zadnje besede, pa na tako njeno „zadnjo“ sodbo ali presojo ni dobro ali pa bi bilo dobro čakati. Namesto neproduktivnega molka je bolj na mestu, da iz kompleksnega in kontingenčnega dogajanja, povezanega z globalizacijo in identiteto, poskusimo izluščiti nekaj tistih najpogosteje ugotovljenih dejstev in spoznanj, iz katerih je mogoče zaznati njune bolj splošne (sociološke) smernice ter na njih opreti potrebne individualne in strateško zasnovane družbene intervencije.

6. Ideološke instrumentalizacije globalizacije

O tem, ali je globalizacija star ali pa povsem nov družbeni pojav, je mogoče razpravljati in se tudi med njenimi raziskovalci na veliko razpravlja. Razlike med njimi pa v resnici niti niso tako velike, če upoštevamo, da raziskovalci za globalizacijo poznajo različne definicije, ki pri njihovi uporabi spominjajo na znameniti Prokrustov postopek. Mogoč „kompromis“ med takimi konkurenčnimi definicijami bi bilo nemara razlikovanje med „staro“ in „novo“ globalizacijo. Pri tem pa ni mogoče mimo spoznanja, da „nova“ globalizacija vključuje vsaj štiri take sociološko prepoznane razsežnosti, ki jih prejšnje družbe in časi sploh niso prepoznali. Pauly in Coleman (2008: 2) jih navajata po naslednjem vrstnem redu. Kot *prvič* – da je moderna družba postala v drugi polovici dvajsetega stoletja tudi sama globalizirana. Za Evropo to pomeni, da je tudi ta v tem smislu kontekstualizirana in da ne črpa več na izključujoč način samo iz svojih, tj. evropskih korenin.

Drugič – globalizacija je prinesla na površje povsem nove in do zdaj v zgodovini še nevidene družbene izzive, ki so po svoji naravi nadnacionalni – kar pomeni, da za njihovo reševanje ne zadošča več ukrepanje posameznih nacionalnih držav ali kooperativno sodelovanje med tistimi, ki so nanj pripravljene. *Tretjič* – nacio-

nalne države in skupnosti še zdaleč ne razpolagajo s takšno močjo nad njihovimi individualnimi člani in subnacionalnimi skupnostmi, kot je bil to primer v preteklosti. In naj omenimo še zadnjo inovacijo zgodovine, ki pa ni najmanj pomembna, tj. da globalizacija odpira nove prostore za različne družbene imaginarije, ki radikalizirajo razumevanje avtonomije posameznikov do njihovih ožjih in širših skupnosti (družbe). V tem smislu bi lahko za definicijo 'nove' globalizacije uporabili trditev, da ta predstavlja „transformativno“ rast vseh mogočih povezav in razmerij med ljudmi na našem planetu, ki so v svojem bistvu supraterritorialne.

Nastop finančne in z njo tudi ekonomske krize v drugi polovici leta 2008 je nedvomno napovedal tudi krizo, če že ne zaton ideološke instrumentalizacije globalizacije, ki ga, če se izrazimo natančneje, v resnici predstavlja globalizem. Da je globalizem pogrnil na celi črti kot družbena ontologija, razlagalni model in kot družbeni imaginarij, ni nobenega dvoma. O njem na koncu ni mogoče reči drugega kot to, da je globalizem kot projekt neoliberalne ideologije mogoče še zadnji in preostali ujetnik metodološkega teritorializma oziroma metodološkega nacionalizma, ki sta – kar predstavlja neke vrste paradoks – blokirala procese napredovanja alternativne globalizacije; ta bi utegnila človeštvu ponuditi realno priložnost, da se začne spopadati in reševati nakopičene globalne probleme.

7. Meje metodološkega nacionalizma

Za metodološki teritorializem (nacionalizem), ki je še vedno prevladujoči metodološki pristop v družboslovnih vedah, je po Scholteju (2000: 56–58) značilno, da raziskovalne probleme, hipoteze ter zbiranje in interpretiranje empiričnega gradiva veže na omejeno ozemlje nacionalne države. Ker je imela globalizacija za posledico nastanek alternativne, to je neteritorialne kartografije družbenega življenja, je povsem logično, da zahteva takšna epohalna sprememba tudi revalorizacijo dozdejšnjih metodoloških in analitičnih podlag raziskovanja. Z nacionalno državo omejen metodološki teritorializem je, na primer, popolnoma neuporaben, ko se srečamo z globalnimi ekološkimi problemi. Podobno trditev je mogoče zagovarjati tudi pri takšnih politoloških konceptih, kakršen je skupnost ali demokracija, ki ga prav tako ni mogoče zadovoljivo razložiti, če ostajamo ujetniki ozke ozemeljske paradigme. S tem ne zagovarjamo tega, da je ozemeljska dimenzija popolnoma izgubila na svoji specifični humanistični in družboslovni teži, temveč da jo je predvsem v substancialnem in ne tudi v totalnem smislu transcendirala.

Vsekakor pa je na mestu Dirlikovo (2000: 2–3) analitično razlikovanje globalizacije med zgodovinskim procesom na eni strani in paradigmo razumevanja sveta na drugi. V tem smislu je globalizacija nedvomno zamenjala dozdejšnjo paradigmo modernizacije kot veljavne paradigme družbenih sprememb. Prav tako pa je nujno upoštevati tudi zgodovinske razsežnosti globalizacije. Če se omejimo samo na dve njeni najbolj prepoznani obliki, lahko hitro vidimo, kaj sta prinesli ali prinašata – prva, zgodnja, je proizvedla nacionalizem, kolonializem in v diskurzivnem pogledu episte-

mološki univerzalizem, medtem ko smo pri pravkar odvijajoči se globalizaciji priča po-kolonialni paradigmi, močnim izzivom nacionalni državi, ki jih bo aktualna globalna kriza nedvomno omilila, če že ne radikalno omejila, in ne nazadnje tudi zlomu uni-verzalizma, kakršnega smo poznali do zdaj. Zgodovinarji in sociologi, če se omejimo samo na raziskovalce iz teh disciplin, bi se morali zavedati, da je spoznavanje globa-lizacije bistveno omejeno, če se to namesto na interdisciplinarni pristop omejuje iz-ključno na monodisciplinarnega. Glede na povedano, ni težko prepoznati, da globali-zacije ni mogoče obravnavati izključno v optiki globalne integracije, temveč ali hkrati kot novo pojavno obliko, ki obenem spodbuja tudi fragmentacijo. Prav tako pa se je glede na sorazmerno mladost tega družbenega pojma treba izogibati skušnjavam, ki jih prinašajo nereflektirane teleološke ali evolucijske razlage globalizacije.

Globalizacije ni mogoče resno misliti brez njene navezave na avtonomijo. Raz-merje med njima pa se vzpostavlja s pomočjo dveh ključnih „posrednikov“, kot to teh-tno argumentirata Noam Chomsky in Henry Veltmeyer (oba v Veltmeyer, ur. 2004), in sicer s (politično) močjo oziroma z nemočjo ter demokracijo. Močna koncentracija ekonomske, vojaške in politične moči, kot dokazuje primer Združenih držav Amerike, instrumentalizira globalizacijo za svoje posebne interese, pri čemer v zadnji posledici uporabi tudi vojaška (vojna) sredstva. V „neoliberalnem“ programu je vojna prej stvar izbire kot pa nekaj, kar bi bilo izsiljeno od zunaj in kot tako predstavljeno kot legi-timni odgovor v interesu samoobrambe. Vojna navzven in omejevanje demokracije izključno na izbiro med različnimi porabniškimi proizvodi sta dve strani ene in iste medalje, ki se predstavlja kot globalizacija. Tako kot se je to navadno dogajalo v prej-šnjem stoletju z „narodom“, se je ideološka instrumentalizacija v tem stoletju preselila k demokraciji. To spoznanje vseeno ne razveljavlja dejstva, da se gibanja, ki izražajo nezadovoljstvo nad destruktivnimi učinki globalizacije, sklicujejo na pristno razume-vanje demokracije, s katerim lahko mobilizirajo nasprotovanja globalizaciji in sploh širijo družbeni prostor za njihovo permanentno artikulacijo. Če lahko za prvi primer rečemo, da pomeni praktično orwellovsko latovščino, ki v bistvu pod pretvezo uvelja-vljanja demokracije to v resnici odpravlja, pa sta v drugem primeru – Svetovni socialni forum predstavlja dober zgled za to – ideja in praksa demokracije v funkciji spodbuja-nja iniciativ od spodaj in nastajanja novih družbenih gibanj.

8. Potreba po novi paradigmi

V zadnjih desetih letih so se družbene vede vidno usposobile za raziskovanje problema identitet. Več raziskovalcev tega pojava iz različnih disciplin (sociologi-ja, politične vede in druge) je razvilo obetajoče prispevke, ki imajo visoko aplika-tivno vrednost ter so poleg tega identificirali kompleksne strukturne sestavine in plasti analiziranih identitet. Za najbolj dragoceni dosežek teh analiz lahko štejemo poziv, da je treba na tem področju izumiti „novo paradigmo“ (Touraine 2007), ki bi realno obstoječe identitete umestila v novonastajajoči globalni družbeni prostor. V zadnjih dveh stoletjih so družbo(e) proučevali s pomočjo ekonomske in social-

ne paradigme, vendar danes nimamo več opraviti z industrijsko družbo, temveč s poindustrijsko, v kateri nastopajo novi igralci in procesi; to, zadnje seveda ne le opravičuje, temveč tudi naravnost terja novo paradigmo.

Vse, kar smo do zdaj zapisali, pa še ne predstavlja popolne resnice o zgodovinski tranziciji, o kateri je govor. Po Baumanu (2007: 1–4) je globalizacija pripevala nove zgodovinske negotovosti, ki so spremenile dozdejšnje referenčne okvire družbenih pojavov in tudi samo vsebino družbenega delovanja. Pri prepoznavanju premikov, o katerih je govor, je treba v prvi vrsti opozoriti na naslednje relevantne premike: 1) na tranzicijo od „trd(-n-)e“ k „tekoči“ fazi moderne družbe; 2) na razhajanje in posledično popolno ločitev moči od politike; 3) posamezniki ne morejo več računati na pomoč skupnosti ali države, če se znajdejo v nesreči ali ko se jim vse obrne na glavo; 4) upad ali celo odprava dolgoročno usmerjenega razmišljanja, sploh pa odmrtnje vseh tistih družbenih struktur, ki so spodbujale odgovorno in načrtno razmišljanje; in nazadnje, čeprav ne najmanj pomembno, 5) delovanje posameznikov ni več odvisno od zunaj vsiljenih navodil – posamezniki zavzemajo fleksibilnejšo držo, kar pomeni, da so pripravljene hitro spreminjati svoje vedenjske vzorce, ne da bi to tudi obžalovali.

John Hutchinson (v Guibernau in Hutchinson 2005: 89) dokazuje, da so se evropski narodi in nacionalne države skozi zgodovino različno umeščali v razmerju do njihovega družbenega okolja in da je zato neupravičeno poenostavljeno in na splošno napovedovati, kaj čaka nacionalne identitete v prihodnosti. Omenjeni avtor se pri tem opira na tiste raziskovalce, ki pri prenosu nacionalnih lojalnosti na transnacionalne (internacionalne) lojalnosti iz tega ne potegnejo radikalnega sklepa, da s tem nacionalno kot tako ne izgublja povsem na pomenu. V razpravljanih o teh vprašanih se velikokrat pomeša naslednje: na eni strani strateške odločitve različnih nacionalnih skupnosti, kako uravnavati njihovo vlogo v širšem globalnem kontekstu, ter na drugi potrebna prilagajanja in instrumentalizacija posameznih nacionalnih identitet kot odgovor na nepredvidene in nenadne sunke globalizacije.

Kozmopolitizem se vsakodnevno izraža skozi različne manifestacije življenja posameznikov in družb: na ekonomskem področju, v množičnih medijih in komunikacijski tehnologiji, s katerimi se spopadamo v naših domovih, nadalje v velikokrat povečani mobilnosti, potovanjih v tuje države in ne nazadnje tudi v naši »kulturi prehranjevanja«, ki v veliki meri prihaja od zunaj. John Urry pravilno sklepa, da niso najmočnejše podobe in izbire, s katerimi se srečuje sodobni svet, niti (samo) lokalne niti (samo) globalne. Te procese je Jacques Derrida dobro ponazoril z razlago, da „ideje oziroma misli potujejo“, medtem ko je to Zygmunt Bauman v *Tekoči moderni* (2000: 207) opisal z naslednjimi besedami: „trik je v tem, da domujemo v veliko domovih; tam smo hkrati v njih in zunaj njih; intimnost zmoremo kombinirati s kritičnim pogledom zunanjega opazovalca in z angažiranostjo ob hkratnem ohranjanju distance“. Ta zgoščena ugotovitev dokazuje, da si „lokalno“ in „kozmpolitsko“ sploh ne nasprotujeta.

9. Globalizacija identitet(e)

Kozmopolitska mešanica identitete, kot zatrjuje Urry, omogoča, da ljudje živijo hkrati v globalnih in lokalnih, oddaljenih in bližnjih ter univerzalnih in partikularnih kontekstih. Zato ne bomo nikjer našli kakšnega povsem čistega ali preprostega „kozmpolitizma“; pravzaprav bi bilo bolj upravičeno govoriti o „globaliziranem“ kozmopolitizmu. Priča smo torej bogatim in realno obstoječim „globaliziranim kozmopolitskim“ identitetam, praksam in kognitivnim vzorcem, ki nekako upravljajo v red precej kaotično kulturno življenje, za katerega si sicer uslugo lasti globalizacija.

Številni avtorji, med njimi posebej izstopa Arjun Appadurai (1996: 15–16), so se v razpravljanih o identiteti oprli na koncept „kulturalizma“ („culturalism“), ki označuje veljavno politiko do identitet na ravni nacionalne države v epistemološkem in širšem praktičnem pomenu. Tako kot velja to za nacionalno državo, tudi „kulturalizem“ vključuje številne družbene skupine, ki se zavestno mobilizirajo na podlagi kriterija skupne pripadnosti – identitete. Koncept „kulturalizma“ sicer različni avtorji različno razlagajo: večina med njimi mu doda predznak „multi“ ali „inter“, torej multikulturalizem in interkulturalizem. Takšen repertoar konceptualne ponudbe v povezavi z identiteto vključuje različne kriterije pri distribuciji pravic; včasih te vključujejo tudi vprašanja, ki so povezana z življenjem ali s smrtjo, kar je posledica takšne ali drugačne klasifikacije in politik ter na splošno upoštevanja določenih razsežnosti skupinske identitete.

Identitete potrebujejo daljši zgodovinski čas, da se lahko reproducirajo in ob tem ohranijo svojo kulturno matrico (jedro), ki je jamstvo za prihodnost in uspešno spopadanje z novimi izzivi. Nekateri velike politične skupnosti in kulturni prostori v tem času veliko delajo na tem, da bi se dokopali do svoje skupne identitete. Najbolj znan primer gotovo predstavlja Evropska unija, ki promovira znano geslo „enotnosti v različnosti“ s ciljem, da bi razvila lastno izumljeno identiteto. Do danes pri tem ni bila prepričljiva, tj. da bi hkrati z doseganjem evropske identitete pustila nacionalne identitete nedotakljive. Evrofilci si na eni strani prizadevajo, da je vredno plačati ceno za doseganje evropske identitete, ker za to obstajajo dobri razlogi: da se preventivno preprečijo vojne in spodrežejo korenine ksenofobijam. Evroskeptiki pa se bojijo, da bi bila posledica izgube nacionalne identitete, da bi manjši in srednje veliki evropski narodi tako ostali brez tistega družbenega in kulturnega veziva, ki jih drži skupaj. Za zdaj evropska politika (direktive) vendarle v prvi vrsti temelji na nacionalnih državah in njihovih ustanovah ter se zato zdi nerealno, da bi lahko Evropska unija uveljavila evropsko identiteto na račun obstoječih nacionalnih identitet.

Literatura

- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large – Cultural Dimensions of Globalization*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ayers, E. L. (2009). »Where the humanities live«, *Daedalus*, Winter, 24–34.
- Bailey, M. in Des Freedman (ur., 2011). *The Assault on Universities – A Manifesto for Resistance*, London: Pluto Press.

- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2007). *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2000). *What is Globalization*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2006). *Power in the Global Age*, Cambridge: Polity Press.
- Beiner, R. (ur.) (1999). *Theorizing Nationalism*, Albany: New York University Press.
- Bourdieu, P. (1996). *Academic Discourse*, London: Polity.
- Brint, S. (2002). »The Rise of the 'Practical Arts'« v Brint, S. (ured.) *Future of the City Intellect: The Changing American University*, Stanford: Stanford University Press, 231–259.
- Castells, M. (1997). *The Power of Identity*, Oxford: Blackwell.
- Collini, S. (2012). *What are Universities For?*, London: Penguin Books.
- Delanty, G. in Rumford, C. (2005). *Rethinking Europe: Social Theory and the Implications of Europeanization*, Oxon: Routledge.
- Delbanco, A. (2012). *College – What it Was, is, and Should be*, Princeton in Oxford: Princeton University Press.
- Dirlik, A. (2000). *Globalisation as the End and the Beginning of History – The Contradictory Implications of a New Paradigm*, Toronto: McMaster University, Working Paper Series.
- Dirlik, A. (2001). *Places and Politics in an Age of Globalization*, Oxford: Oxford University Press.
- Docherty, T. (2011). *For the University – Democracy and the Future of the Institution*, London: Bloomsbury Academic.
- Donohue, F. (2008). *The Last Professors – The Corporate University and the Fate of the Humanities*, Fordham University Press.
- Franke, R. J. (2009). »The power of the humanities«, *Daedalus*, Winter, 13–23.
- Gilbert, P. (1998). *Philosophy of Nationalism*, Boulder, Colorado: Westview Press.
- Guibernau M. in Hutchinson J. (2005). *Nationalism*, Cambridge: Polity.
- Held, D. in McGrew, A. (ured.) (2007). *Globalization Theory – Approaches and Controversies*, Cambridge: Polity Press.
- Moles, M., R. Scullion in E. Nixon (ur., 2011). *The Marketisation of Higher Education and the Student as Consumer*, London in New York: Routledge.
- Özkirimly, U. (2000). *Theories of Nationalism – A Critical Introduction*, Hampshire and New York: Palgrave.
- Pauly, L. W. in Coleman, W. D. (ured.) (2008). *Global Ordering – Institutions and Autonomy in a Changing World*, Vancouver – Toronto: UBC Press.
- Randel, D. M. (2009). »The public good: knowledge as the foundation for a democratic society«, *Daedalus*, Winter, 8–12.
- Rizman, R. (2008). *Globalizacija in avtonomija – prispevki za sociologijo globalizacije*, Ljubljana: Razprave – ZIFF.
- Sassen, S. (2007). *A Sociology of Globalization*, New York and London: W. W. Norton & Company.

- Scholte, J. A. (2000). *Globalisation – A Critical Introduction*, Houndsmills, Basingstoke: MacMillan.
- Spacks, M. P. in Berlowitz, L. (2009). »Reflecting on the humanities«, *Daedalus*, Winter, 5–7.
- Touraine, A. (2007). *New Paradigm for Understanding Today's World*, Cambridge: Polity Press.
- Urry, J. (2003). *Global Complexity*, Cambridge: Polity.
- Veltmeyer, H. (2004). *Globalization and Antiglobalization – Dynamics of Change in the New World Order*, Aldershot: Ashgate.

Rudi Rizman

UNIVERSITIES AT THE CROSSROADS: FACING NEW CHALLENGES IN THE 21ST CENTURY

Summary: The 21st century confronted universities with a number of new challenges and threats which are undermining their autonomy and academic freedoms. Instead of serving the common good by providing new knowledge and scientific paradigms they are often asked to subordinate their mission to the demands of market forces in order to prioritize »applied knowledge« or are being treated as a pure economic source with the aim to bring profits. Their previous allegiance to the Humboldtian organisational model, which protected universities before external political, commercial and bureaucratic interferences, has been replaced by what is often characterized as »academic capitalism«. The external features of this new (neoliberal) model of university resemble very much corporations: commercialization, centralization, homogenization and hyper specialization. Thus degraded historical legacy of autonomy of university eventually transforms knowledge into commodity, students into costumers and professors into merchansts with knowledge. In such a newly designated role universities are not expected anymore to represent the backbone and conscience of society and futhermore less so to equip students with wider humanistic knowledge and independent critical thinking on their way to become competent citizens. The future of universities is accordingly fatally linked with the robust and not marginalized role - as is the case at this time - of humanities and social sciences in their study programs. Second part of this work thus focuses on their relevance, and within this frame in particular on the crucial phenomena of contemporary complex, contingent and fluid processes of globalization and identity.

Key words: university, autonomy, critical knowledge, market, humanities, social sciences, globalization, identity